

B JAARBOEK
BILDERDIJK
2022

Hilversum
Verloren
2022

Redactie:

Rick Honings (hoofdredacteur), Lotte Jensen, Gert-Jan Johannes & Ton van Kalmthout

Redactieadres:

Rick Honings

Universiteit Leiden

Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS)

Arsenaalstraat 1,

2311 CT Leiden

Contact:

r.a.m.honings@hum.leidenuniv.nl

Abonnementenadministratie:

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Jaarabonnement:

Voor slechts € 20,00 per jaar wordt u lid van de Werkgroep *Bilderdijk* en ontvangt u informatie over lezingenmiddagen en incidentele uitgaven. Bovendien ontvangt u ons rijk geïllustreerde *Jaarboek Bilderdijk* met artikelen over allerlei figuren en gebeurtenissen uit de decennia rond 1800.

Losse nummers van het *Jaarboek Bilderdijk* kunnen worden besteld via Uitgeverij Verloren.

Op het omslag:

Olieverfportret van Willem Bilderdijk, 1815, door Mattheus Ignatius van Bree. Collectie Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum', Leiden.

Uit de tijd van trekschuit en diligence. Schoolplaat door J.H. Isings. Groningen: J.B.Wolters. Particuliere collectie.

ISBN 9789464550337

© 2022 De redactie en de auteurs

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp & typografie: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Redactioneel	7
<i>Een nieuwe lente, een nieuw begin? De reis van Betje Wolff en Aagje Deken naar Frankrijk in 1788</i> Marita Mathijssen	11
<i>Een Nederlander in het Parijs van Napoleon, 1802-1804. Adriaan van der Willigen, generatiegenoot van Willem Bilderdijk</i> Boris Berg	27
<i>Bilderdijk aan boord van Het Rendier</i> Marinus van Hattum	40
<i>De paspoorten van heer 'Belderdeck' en 'Madame von Heusden'</i> Mart van Duijn	49
<i>'Tusschen de aarde en de maan'. Willem Bilderdijks Eene aanmerkelijke luchtreis (1813) als voorloper van moderne sciencefiction</i> Alina Viermann	53
<i>Een dubbel geluk. De huwelijksreis van Willem de Clercq en Caroline de Clercq-Boissevain in 1818</i> Ton van Kalmthout	67
<i>Naar het 'Verlokkend Oost'. De onderzoeksreizen van Carl Ludwig Blume in Indië</i> Rick Honings	87
<i>Het verdwenen landschap. Fietsen in de sporen van Bilderdijk</i> Eveline de Bruin	104

<i>De oude tronk en het cedertwijgje. Een ongepubliceerd voorbericht en een nooit gebruikt vignet voor een bundel van Vrouwe Bilderdijk</i> Marinus van Hattum	112
<i>Zwakheden des hoogen ouderdoms? Korte aanmerkingen op Bilderdijks Korte aanmerkingen</i> Roland de Bonth	118
Boekbespreking	
'Rampennationalisme' (over Fons Meijer, <i>Verbonden door rampspoed. Rampen en natievorming in negentiende-eeuws Nederland, 2022</i>) Joseph Paardekooper	136
<i>Ode aan het rijm</i> (gedicht) Adriaan van Dis	140
Personalia	145

Redactioneel

Dit *Jaarboek Bilderdijk* heeft als thema: reizen. Dat is niet toevallig. Bilderdijk heeft tijdens zijn bewogen leven heel wat reizen gemaakt. De coronapandemie die de afgelopen jaren de wereld – ook Nederland – in zijn greep had en plotseling onze mobiliteit beperkte, heeft velen doen inzien hoezeer we aan reizen gewend en verslaafd zijn geraakt. Op reis gaan is voor velen verbonden met het idee van vrijheid, nieuwsgierigheid, ontspanning en het verbreden van je horizon. Voor Bilderdijk gold dat zeker niet; hij verafschuwde het reizen en bleef bij voorkeur thuis. De enige reis waarvoor je hem 's nachts wakker mocht maken, was de laatste tocht, zoals hij in zijn vers 'Doodsgedachten' (1824) dichtte:

Elken oogwenk zag ik 't sterven
(Reisbegeerig) voor my staan.
Nooit een ochtend glom my aan,
Nooit een nacht kon 't veld ontverven,
Of ik dacht naar 't graf te gaan.

Voor een dichter die zo gehecht was aan thuis als Bilderdijk, was hij opvallend reislustig. Zoals bekend werd hij in 1795 verbannen, waarna hij een decennium in Engeland en Duitsland leefde. Weliswaar betekende die verbanning een onvrijwillige reis, maar volgens sommige onderzoekers was die toch niet geheel onwelkom: ze verlostte hem in één klap van zijn vrouw en zijn schulden. Londen kon hij nog wel waarderen en de Engelsen vond hij braaf, eerlijk, werkzaam van geest en lichaam en gediensstig. Hij was gecharmeerd van hun trouw aan en liefde voor hun vorst. Was zijn vaderland niet in gevaar, zo schreef hij in een van zijn brieven, dan had zijn hart kunnen ademhalen en was de Engelse grond hem de aangenaamste van Europa geweest. Voor Bilderdijk zou Engeland ook voor altijd de plaats blijven waar hij Katharina Wilhelmina Schweickhardt had leren kennen, de liefde van zijn leven.

Duitsland, waar hij in 1797 met Wilhelmina naartoe verhuisde, kon hem heel wat minder bekoren. 'Hier verwoest de dampkringlucht/ Vel, en vleesch, en ingewanden;/ Boom- en veld- en akkervrucht;/ En – de schoonste pareltanden.' Hij ver-

Tekening die Bilderdijk van zichzelf in Engeland maakte, behorend bij een brief aan Maria Petronella Elter-Woesthoven, 22 augustus 1795. Collectie Literatuurmuseum, Den Haag.

afschuwde het Duitse eten, de Duitse kachels en de Duitse dekbedden, om over de bevolking nog maar te zwijgen. In latere jaren ging hij nog vaak tekeer tegen *Mofrika*, waar hij het ongelukkigst was geweest. Dat oordeel hield ongetwijfeld verband met het feit dat hij in zijn Duitse jaren aanvankelijk gescheiden van Wilhelmina leefde, omdat ze ongetrouwd waren. Doordeweeks woonde en werkte Bilderdijk in Brunswijk, en in het weekend bezocht hij zijn geliefde in Hildesheim en later Peine. Over de urenlange tocht per paard door zompige moerassen uitte hij menige klacht. Daar kwam nog bij dat Wilhelmina en hij in deze tijd meerdere kinderen verloren. Toen hij in 1806 kon terugkeren naar Nederland, was hij blij als een klein kind, al kwam zijn schip in een hevige storm terecht, waardoor het zeewater in zijn scheepskooi doordrong en hij koorts opliep. Maar toen hij eindelijk ‘uit d’ontstui- men vloed, / Hsollands vasten wal’ had betreden, was hij verrukt, al voegde hij eraan toe dat hij thuisgekomen was om ‘na zoo veeljarig sterven’ nu echt dood te gaan.

Verschillende bijdragen aan dit *Jaarboek Bilderdijk* gaan over aspecten van Bilderdijks reizen. Zo behandelt Marinus van Hattum zijn tocht aan boord van *Het*

Rendier. Conservator Mart van Duijn bespreekt twee reispaspoorten uit de Leidse Bilderdijk-collectie, terwijl Alina Viermann onderzoekt in hoeverre Bilderdijsk imaginair reisverhaal *Eene aanmerkelijke luchtreis* uit 1813 als voorloper van science-fictionromans kan worden gelezen. Eveline de Bruin beschrijft de reis die ze in coronatijd in Bilderdijsk voetsporen naar Duitsland maakte en toont foto's van het 'verdwenen landschap'.

De andere bijdragen gaan over reizen van tijdgenoten. De bijdrage van Marita Mathijssen, waarmee dit *Jaarboek Bilderdijk* opent, behandelt de tocht van Betje Wolff en Aagje Deken in 1788 naar Frankrijk. Boris Berg schrijft over de reis van Adriaan van der Willigen naar het Parijs van Napoleon in de jaren 1802-1804, terwijl Ton van Kalmthout de huwelijksreis van Willem de Clercq bespreekt, wiens getranscribeerde dagboek onlangs na jarenlange inspanningen digitaal beschikbaar kwam. Rick Honings ten slotte neemt de koloniale onderzoeksreizen van Carl Ludwig Blume in Indië onder de loep. Samen geven deze bijdragen een beeld van het reizen in Bilderdijsk tijd, de tijd van trekschuit en diligence.

Het nummer wordt afgesloten met twee artikelen die buiten het themadossier vallen: een bijdrage van Marinus van Hattum over een ongepubliceerd voorbericht

Bilderdijkianen bewonderen het beeldje van Bilderdijk dat sinds 2016 de 'Beeldentuin' van het Leidse Academiegebouw siert. Van links naar rechts: Henk Eijssens, Rick Honings, Kees van der Staaij en Heleen Gall. Foto: Hans van Hattum, 10 juni 2022.

van Bilderdijk en een artikel van historisch taalkundige Roland de Bonth over Bilderdijks *Korte aanmerkingen op Huydecopers Proeve van taal- en dichtkunde*. Verder een boekbespreking en de tekst van de ‘Ode aan het rijm’ die Adriaan van Dis in 2012 in de Bavokerk voordroeg ter gelegenheid van de Haarlemse Bilderdijk-lezing.

Graag wijzen we u op onze nieuwe website: www.willembilderdijk.nl. Hier leest u meer over onze activiteiten. We waren verheugd dat op vrijdag 10 juni 2022 tientallen belangstellenden naar Leiden waren gereisd voor een rondleiding in de Bilderdijkkamer in het Leidse Academieggebouw. Hopelijk is het, nu corona enigszins achter ons ligt, ook in het nieuwe jaar mogelijk om weer vaker samen te komen.

We wensen u veel leesplezier en hopen u in 2023 weer bij onze activiteiten te begroeten.

